

Руслана Ішук

РІВЕНЬ ПСИХОЛОГІЧНОЇ АДАПТОВАНOSTI ЛЮДИНИ В РІЗНИХ ТИПАХ ЛАНДШАФТНИХ ЕКОСИСТЕМ

Вступ

Незаперечним науковим фактом є те, що еволюція будь-якого виду рослин та тварин передбачає адаптацію до факторів середовища, яке його оточує. Рідко трапляються випадки, коли ми можемо спостерігати одну зміну в наборі характеристик виду на пристосування до одного чинника.

Найчастіше відбувається комплексна генетично закріплена реакція на сукупність факторів середовища, тобто на екосистему. Людина як живий організм виявляє таку ж особливість еволюції. Вона виявляється в біохімічній, анатомо-фізіологічній, психологічній адаптації. Якщо припустити, що окремі людські популяції еволюціонували в певних типах ландшафтних екосистем, то ми передбачаємо спостерігати найвищі показники адаптованості саме в них. І навпаки, в «чужинних екосистемах», на нашу думку, буде спостерігатися комплекс проявів дезадаптації, що включає агресію, тривожність, стрес.

У сучасних умовах проблема визначення рівня психологічної адаптованості людини до різних типів ландшафтних екосистем набирає все більшої актуальності й потребує детального вивчення та аналізу в зв'язку зі сталим розвитком регіонів і країн, що реалізується у своєму найбільш значущому аспекті в сфері розвитку екосистем. Це і зумовило дослідження проблеми психологічної адаптованості людини в різних типах ландшафтних екосистем.

Відтак, **завданням** нашої роботи є аналіз проблеми впливу різних типів ландшафтних екосистем на психоемоційну сферу людини, окреслення головних аспектів психологічної адаптованості людини в різних типах екосистем, репрезентація аналітичної бази для раціонального й обґрунтованого планування дизайну й міського ландшафту, висунення гіпотези про середовище, в якому відбувалась еволюція людства.

Взаємозв'язок між середовищем, в якому перебуває людина, і змінами в її психіці

Взаємозв'язок між середовищем, в якому перебуває людина, і змінами в її психіці помічений здавна. Оцінка цього впливу тривалий час здійснювалася суб'єктивно, вона спиралась на власні переживання автора чи філософські та містичні системи. Так, ще в дохристиянську добу людина надавала певним місцям особливого значення (священні діброви, урочища, пагорби). Це свідчення того, що наші предки використовували ландшафти як допоміжний засіб трансформації свідомості мас.

Вчені зазначають, що ландшафт як фокус взаємодії людини і природи концентрує естетичні якості, які так необхідні для духовного розвитку людини.

Естетичні якості ландшафту мають естетично-ресурсну цінність. Здатність ландшафту виконувати естетичні функції зумовлюється його естетичним потенціалом. Під естетичним потенціалом ландшафту ми розуміємо його природні та антропогенні властивості, саме вони здатні через свої виняткові й звичайні риси викликати в людини різні емоції¹.

Помічено, що в людини в ландшафтних екосистемах, до яких вона адаптована, виникають позитивні відчуття: натхнення, жага життя, радість, потяг до творчої діяльності, захоплення, інтерес до навколишнього середовища і людей, схильності до контактів з іншими. І навпаки, дезадаптованість людини до ландшафтних екосистем проявляється негативними емоціями, а саме: страхом, невпевненістю, ворожістю, агресією тощо. Тому нас зацікавило, який вплив має екосистема на психіку і здоров'я людини, ми поставили завдання дослідити цей вплив.

На сьогодні в літературі відсутні відомості про вплив різних типів ландшафтних екосистем на психоемоційну сферу людини, ця проблема потребує детального вивчення, з огляду на це наше дослідження є актуальним.

Вивчення впливу різних типів ландшафтних екосистем на психоемоційну сферу людини

Оскільки дослідження біохімічних, анатомо-фізіологічних та психо-соціальних адаптацій технічно складне, фінансово обтяжливе та вимагає тривалого часу, а психологічне дає швидкий, відносно доступний результат, ми вирішили зосередитись на дослідженні адаптованості людини до ландшафтних екосистем через визначення рівня їх психологічної пристосованості. Ми поставили перед собою мету вивчити та дослідити вплив різних типів ландшафтних екосистем на психоемоційну сферу людини, визначити адаптованість та дезадаптованість людини у різних екосистемах. У нашому експерименті взяли участь люди різних вікових груп (від дітей до людей похилого віку). Їх свідомість формувалася під впливом міських або сільських екотопів на територіях з різною присутністю природних екосистем. Нами обов'язково враховувався ймовірний попередній досвід перебування людини в аналогічному ландшафті.

Ландшафти, що вибиралися з різних місцевостей, були класифіковані як біогеоценозні екосистеми за флористичними ознаками (фітоценозами). Вибірка нашого дослідження склала 82 особи. Для того, щоб уникнути помилок суб'єктивізму, нами було вирішено використати максимально об'єктивні й загальноприйняті методики екосистемології й психології.

У ході проведеного нами дослідження використовувались тестові методики визначення емоційного стану, антропометричні дослідження для визначення належності до певної людської популяції та візуальні ряди із зображеннями певних типів екосистем. Навесні та влітку 2011 року дослідження проводилося нами в польових умовах.

Антропометричні особливості осіб, що брали участь у дослідженні, ми визначали за схемою *домінантні та рецесивні ознаки*, що відбито в таблиці 1.

¹ Бучко Ж. І. Естетичні якості ландшафтів у контексті використання та збереження гуманістичного ресурсного потенціалу регіону: Дис... канд. геогр. наук: 11.00.01 / Чернівецький національний ун-т ім. Юрія Федьковича. – Чернівці, 2001. – 178арк. – Бібліогр. : арк. 151-169.

Таблиця 1. Антропологічні ознаки

<i>Домінантні ознаки</i>	<i>Відмітка про наявність</i>	<i>Рецесивні ознаки</i>	<i>Відмітка про наявність</i>
Карі очі		Блакитні очі	
Темне волосся		Світле волосся	
«Монголоїдний» розріз очей		«Європеїдний розріз» очей	
Ніс з горбинкою		Прямий ніс	
Широка щілина між різцями (зубами)		Вузька щілина між зубами	
Зуби великі виступають вперед		Звичайна форма і положення зубів	
Ямочки на щоках		Відсутність ямочок	
Біле пасмо у волоссі		Рівномірна пігментація волосся	
Наявність ластовиння		Відсутність ластовиння	
Мочка вуха вільна		Мочка вуха приросла	
Губи повні		Губи тонкі	
Краще володіння правою рукою		Краще володіння лівою рукою	
Кров резус позитивна		Кров резус негативна	

Джерело: Побудовано автором на основі результатів тестування

Для визначення рівня психологічної адаптованості нами була розроблена тестова методика. Наведемо приклад анкети.

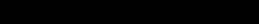

Виберіть один із варіантів відповідей:

1. Дивлячись на фото (перебуваючи у певній місцевості), Ви відчуваєте:

- а) тривогу;*
- б) радість;*
- в) агресію;*
- г) душевне піднесення.*

2. Якби Ви опинились у місці, що зображене на фото, Ви б... (до яких дій спонукає Вас ця місцевість?):

- а) тікати звідти чимдуж;*
- б) прогулятися, розглядаючи все навкруги;*
- в) було б страшно залишитися тут;*

- г) *організувати пікнік;*
д) *Ваш варіант.*
4. Якби у місці, зображеному на фото, або місці, де Ви знаходитесь, знімали фільм, то це був би:
- а) *фільм жахів;*
б) *мелодрама;*
в) *психологічний трилер;*
г) *комедія;*
д) *бойовик;*
е) *драма.*
5. Виберіть смайл, який у Вас асоціюється з місцевістю, зображеною на фото, або тією, де Ви знаходитесь:
- а) ☺;
б) ☹;
в) 😊.
6. Виберіть колір, який у Вас асоціюється з місцевістю, зображеною на фото, або тією, де Ви знаходитесь:
- а) (чорний);
б) (зелений);
в) (блакитний);
г) (бузковий);
д) (жовтий);
е) (червоний).
7. Якби Ви були письменником і мали б змогу пов'язати з цією місцевістю сюжет своєї книги, то тут би сталося:
- а) *убивство;*
б) *захоплююча пригода головних героїв;*
в) *бійка;*
г) *дитячі розваги;*
д) *приємний відпочинок головних героїв;*
е) *Ваш варіант.*
8. Якби Ви були художником і мали змогу домалювати на цьому фото людей (у цій місцевості людей), то вони б:
- а) *заблукали;*
б) *посміхалися;*
в) *відпочивали;*
г) *билися;*
д) *байдуже стояли десь збоку.*

Для зниження рівня можливої недостовірності отриманих даних нами було застосовано ряд паралельних досліджень учасників експерименту. Серед яких був тест Роршаха, тести на вільні асоціації та інші тестові методики, що дозволяють виявити відхилення у психіці досліджуваних.

Незважаючи на наявність значного числа фонових перешкод, а це психофізичний стан досліджуваних на момент експерименту, особистий досвід перебування і діяльності в межах вибраної екосистеми, сезонність (перший етап камеральних досліджень проводився взимку і тому зелені кольори на фото

викликали емоційне піднесення) та ін., нами отримані достовірні результати, які підтверджують основні гіпотези антропогенезу².

На першому етапі камеральних досліджень нами вивчались загальні тенденції психологічної адаптації, без поправки на генотипи піддослідних. Спираючись на гіпотезу про походження людини в умовах рідколісся, ми вибрали ряд із 18 візуалізацій. У них були представлені зображення різних типів ландшафтних екосистем:

1. Лісові гушавини:
 - клас QUERCO-FAGETEA Br.-Bl. Et Vlieg 1937;
 - клас ALNETEA GLUTINOSAE Br.-Bl. R.Tx 1943;
 - клас QUERCETEA ROBORI-PETRAEAE Br.-Bl. R.Tx 1943).
2. Узлісні екосистеми:
 - клас TRIFOLIO-GERANIETEA Th.Müll 1962.
3. Відкриті простори (стеги, поля, луки):
 - клас STELLARIETEA MEDIAE R.Tx., Lohmaer et Preising 1950;
 - клас ARTEMISIETEA VULGARIS.

Для визначення психологічної адаптованості нами досліджувались такі стани: незручність, дискомфорт, страх, гнів, агресія (деадаптація); задоволення, радість, емоційне піднесення (адаптація) та ін. Ряд емоційних станів, пов'язаний із пристосованістю до умов середовища, було оцінено за рейтинговою шестибальною шкалою. Нами були отримані такі середні результати: для лісів – 4,89; для узлісь і галявин – 5,2; для полів – 4,83.

Уже перші експерименти в камеральних і природних умовах указують на ряд закономірностей. Насамперед, яскраво вираженими є підвищення рівня позитивних емоцій та зниження рівня соціальної дезадаптації в умовах більшості природних екосистем. Особливо виразно це ілюструють галявинні, узлісні та світлолісні екосистеми (фітоценози *Trifolion medii* Th. Mull 1962, *Geranion sanguinei* R. Tx 1961, *Potentillo albae-Quercion petraeae* Br.-Bl. 1932 em Rivas-Martines 1972)³.

На основі результатів дослідження ми побудували графік, у якому враховувалися сумарні показники досліджуваних емоцій та ряд екосистем, розставлених у порядку спадання загального проективного покриття (затіненості).

Загальне проективне покриття – це сумарна середня площа проекції рослин усіх ярусів на земну поверхню в межах описуваної ділянки⁴. Лінії тренду відповідає тенденція, яка спостерігається виходячи із закону оптимуму (будь-який екологічний фактор має певні межі позитивного впливу на живі організми) та правила толерантності Шелфорда, що є основним принципом екології, згідно з яким присутність або процвітання популяції будь-яких організмів у певному місцеперебуванні залежить від комплексу екологічних факторів, до кожного з яких в організмі існує діапазон толерантності (витривалості).

² Ішук Р., Хом'як І. В. Рівень психічної адаптованості людини в різних типах ландшафтних екосистем. // Матеріали II Науко-практичної конференції для молодих учених та студентів «Біологічні дослідження – 2011». – Житомир: Видавництво ЖДУ, 2011. – С. 19.

³ Ішук Р., Хом'як І. В. Вплив різних типів ландшафтних екосистем на психоемоційну сферу людини. // Сучасні проблеми екології та геотехнологій. – Житомир : Видавництво ЖДТУ, 2011. – С. 223.

⁴ Бурлака В. А., Грабар І. Г., Хом'як І. В. та ін. Екологія відходів Том 1-2 / за загальною редакцією Бурлаки В. А. – Житомир: Рута, 2007. – 512 с.

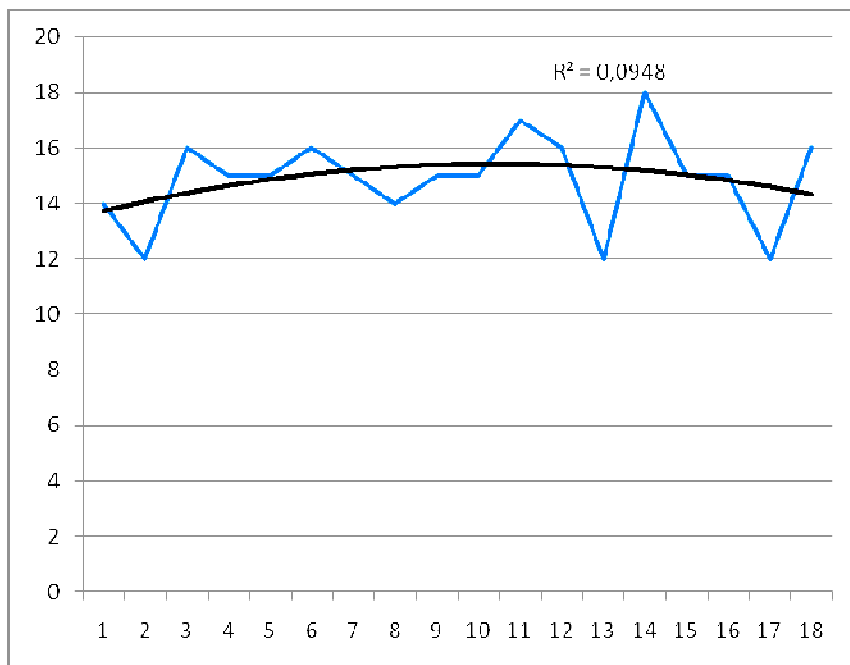

Рис.1. Оцінка психоемоційного стану в різних типах ландшафтних екосистем.

Діапазон толерантності за кожним фактором обмежений його мінімальним і максимальним значеннями, саме тільки в цих межах може існувати організм, мова йде про «екологічний стандарт» виду. Ступінь процвітання популяції (або виду) залежно від інтенсивності фактора, що впливає на неї, ми зобразили у вигляді так званої кривої толерантності, вона зазвичай має дзвоноподібну форму з максимумом, який відповідає оптимальному значенню цього чинника⁵.

Низькі показники достовірності апроксимації пояснюються малою вибіркою та відсутністю вищевказаного фільтрування за генетичними та соціальними відмінностями учасників експерименту.

Висновки

Установлено, що людина найбільш адаптована до узлісних ландшафтних екосистем, що підтверджує монофілетичну теорію антропогенезу. На мій погляд, згармонізованість ландшафтних екосистем прямо впливає на психологічний стан людей, які живуть серед цих ландшафтів. Я, вивчаючи системно-інформаційний аспект екосистем, дійшла висновку, що міра впорядкованості зовнішнього середовища залежить, з одного боку, від міри естетичної і моральної впорядкованості свідомості людини, а з іншої – визначається останньою. Так, в Німеччині навколишнє середовище достатньо впорядковане, природний ландшафт там повністю культивований, тому, говорять, якщо у людини не помиті вікна в квартирі, то від нього можуть зажадати їх помити. У нас міра цієї впорядкованості

⁵ Хом'як І. В. Класифікація та антропогенна трансформація екосистем Словечансько-Овруцького краю: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. біол. наук : спец. 03.00.16. «екологія» / І. В. Хом'як. – Житомир, 2010. – 20 с.

набагато нижча. Саме тому, на мій погляд, слід культивувати й гармонізувати зовнішнє екологічне середовище України.

Наші дослідження можна було б використати для планування об'єктів міських ландшафтів, інтер'єрів, санаторно-курортних об'єктів і рекреаційних зон, тому що у таких плануваннях необхідно враховувати адаптаційні пристосування людини до ландшафтних екосистем. Для об'єктивності дослідження ми пропонуємо використати інструментальні методи оцінки психоемоційного стану із використанням спеціальної портативної апаратури.

Бібліографія

- Берон Р, Ричардсон Д. Агрессия. – СПб: Питер, 2001. – 352 с.
- Бурлака В. А., Грабар І. Г., Хом'як І. В. та ін. Екологія відходів. Том 1-2 / за загальною редакцією Бурлаки В. А. – Житомир: Рута, 2007. – 512 с.
- Бучко Жанна Іванівна. Естетичні якості ландшафтів у контексті використання та збереження гуманістичного ресурсного потенціалу регіону: Дис... канд. геогр. наук: 11.00.01 / Чернівецький національний ун-т ім. Юрія Федьковича. – Чернівці, 2001. – 178 арк. – Бібліогр.: арк. 151-169.
- Голубець М. А. Екосистемологія. – Львів: Поллі, 2000. – 316 с.
- Дідух Я. П. Методологічні підходи до створення класифікації екосистем // Український ботанічний журнал. – 2004. – № 1. – Т. 61. – С. 7 – 17.
- Екофлора України / за ред. Я. П. Дідуха. – К. : Фітосоціоцентр, 2002. – Т.5. – 496 с.
- Ішук Р., Хом'як І. В. Вплив різних типів ландшафтних екосистем на психоемоційну сферу людини // Сучасні проблеми екології та геотехнологій. – Житомир : Видавництво Житомирський державний технологічний університет, 2011. – С. 223.
- Ішук Р., Хом'як І. В. Рівень психічної адаптованості людини в різних типах ландшафтних екосистем. // Матеріали ІІ науко-практичної конференції для молодих учених та студентів «Біологічні дослідження – 2011». – Житомир : Видавництво ЖДУ, 2011. – С. 19.
- Психологія емоцій: тексти / Под ред. В. К. Вилюнаса и др. – М., 1984. – 350 с.
- Семиченко В. А. Психические состояния. – К., 1998. – 104 с.
- Собчик Л. Н. Введение в психологию индивидуальности. – М. : ИПП-ИСП, 2000. – 612 с.
- Хом'як І. В. Класифікація та антропогенна трансформація екосистем Словечансько-Овруцького кряжу: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. біол. наук : спец. 03.00.16. «екологія» – Житомир, 2010. – 20 с.
- Шадриков В. Д. Введение в психологию: Эмоции и чувства. – М., 2002. – 156 с.